

Balans in de sociologie

Godfried Engbersen

Inleiding

Er lijkt zich een kentering af te tekenen in de wijze waarop sociaalwetenschappelijk onderzoek wordt beoordeeld. Begin dit jaar verscheen het KNAW-rapport *Naar een raamwerk voor de kwaliteitsbeoordeling van sociaalwetenschappelijk onderzoek*, later gevolgd door het in dit nummer opgenomen NSV-advies over een meer evenwichtige kwaliteitsbeoordeling van sociologisch onderzoek. Kenmerkend voor beide adviezen is dat een veelzijdige publicatiecultuur wordt bepleit met aandacht voor maatschappelijke relevantie. Artikelen in internationale *SSCI-rated* tijdschriften worden niet langer als zaligmakend gezien. Deze voorstellen zijn in lijn met die van het eerdere KNAW-verkenningrapport (2006) *Samenleven en samenwerken: een toekomst voor de Nederlandse sociologie*, waarin ook voor een diverse publicatiecultuur werd gepleit en waarin ook aandacht werd gevraagd voor de maatschappelijke rol van de sociologie.

In dit artikel stel ik twee zaken aan de orde. Ten eerste wil ik benadrukken dat een meervoudige en meertalige publicatiecultuur meer recht doet aan de rijkheid van het vakgebied van de sociologie. Een dergelijke analyse ontbreekt in het NSV-advies. En ten tweede wil ik drie voorwaarden bespreken die cruciaal zijn om de bepleite veranderingen ook daadwerkelijk te realiseren.

Sociologie in meervoud

Smelser (1997) heeft ooit opgemerkt dat de sociologische traditie gevoed wordt door drie wetenschappelijke oriëntaties. Ten eerste door een 'sciëntistische' oriëntatie die gekenmerkt wordt door een natuurwetenschappelijke wijze van onderzoek doen. Idealiter gaat het om het ontwikkelen van theoretische stelsels over wetenschapsinterne vragen die op systematische wijze empirisch worden getoetst, veelal via geavanceerd kwantitatief onderzoek. Ten tweede een 'humanistische' oriëntatie die aansluit bij de meer interpretatieve geesteswetenschappen (geschiedenis, filosofie), maar die ook betrekking heeft op aandacht voor menselijk lijden en de wijze waarop dat zou kunnen worden gereduceerd (Bourdieu 1999). Binnen deze oriëntatie vindt veelal ook kritische reflectie plaats op de veronderstellingen van dominante theorievorming zoals die wordt toegepast binnen de sciëntistische traditie. En ten derde een 'artistieke' oriëntatie die zowel betrekking heeft op de maatschappelijke toepassing van wetenschap (bijvoorbeeld via contract- en beleidsonderzoek) als op de schoonheid en het literaire karakter van wetenschap (vgl. Nisbet 1976).

Gebruikmakend van deze typologie heeft Eriksen opgemerkt dat deze drievoudige oriëntatie altijd aanleiding zal geven tot debatten over de identiteit van de socio-

logie. Hij voegt daaraan toe: 'The field is at once artistic, humanistic, and scientific, and the fact that these ways of viewing social life are often inconsistent only gives our enterprise a special vibrancy' (Erikson 1997: 11). Ik zou deze laatste stelling van Erikson tot de mijne willen maken en deze willen verbinden met Burawoys visie (2005) over het realiseren van een 'organische solidariteit' tussen verschillende typen sociologiebeoefening: (1) een professionele sociologie gericht op het verklaren van intern-wetenschappelijke vraagstukken; (2) een beleidssociologie in dienst van een cliënt; (3) een kritische sociologie die de wetenschappelijke paradigma's van de professionele sociologie ter discussie stelt en, ten slotte, (4) een publieke sociologie die in dialoog treedt met een publiek over morele en sociale vraagstukken.

Het is in de afgelopen twee decennia duidelijk geweest dat systemen van kwaliteitsbeoordeling vooral de natuurwetenschappelijke of professionele oriëntatie hebben gevoed met inbegrip van de daarbij behorende publicatiecultuur, dat wil zeggen het waarderen van een hoge productie van Engelstalige *peer-reviewed SSCI-rated* artikelen. De andere wetenschappelijke oriëntaties of typen sociologie zijn verbonden met grilligere publicatiekanalen (leerboeken, monografieën, bundels, hoofdstukken, vakpublicaties, adviezen, rapporten, journalistieke opiniestukken) en worden in de actuele kwaliteitsbeoordelingen veel minder of helemaal niet serieus genomen. Het veronachtzamen van deze publicaties leidt niet alleen tot een groeiende kloof tussen sociologie en samenleving, maar ook tot een verschromping van de sociologische publicatiecultuur en van de manieren waarop sociologische inzichten indalen in de samenleving. De grootmeesters van de sociologie hebben zich nooit een eenzijdige publicatiecultuur laten opleggen. Max Weber schreef voor de *Frankfurter Zeitung*, *Berliner Tageblatt*, *Berliner Börsenzeitung* en voor de *Münchener Neueste Nachrichten*,¹ Karl Marx publiceerde in diverse kranten (waaronder de *Rheinische Zeitung* en *The New York Herald Tribune*) en Émile Durkheim schreef politieke pamfletten na de Duitse invasie in België en Frankrijk in augustus 1914. Eerder was hij een geëngageerd verdediger van mensenrechten ten tijde van de Dreyfus-affaire. Robert K. Merton (1989: 317) stuurde zijn beroemdste artikel, 'The Self-Fulfilling Prophecy', naar *Harper's Magazine* omdat hij wilde dat het zou verschijnen in 'a widely circulating magazine for the informed general reader'. Het werd overigens afgewezen en zou later verschijnen in een ander algemeen tijdschrift, *The Antioch Review*.

Merton (2004: 272) is ook interessant door zijn scherpe kritiek op het standaard SSCI-artikel, dat volgens hem een onwaarachtig beeld geeft van de werking van wetenschap. Merton mag in Nederland de held zijn van de *middle range theory*, zijn eigen essayistische wetenschapsstijl heeft geen enkele gelijkenis met de standaard SSCI-artikelen die nu aan de lopende band moeten worden geproduceerd. Deze voorbeelden zijn makkelijk uit te breiden met verwijzingen naar het werk van Bourdieu, Giddens en vele anderen die buiten de oevers van standaard acade-

1 Zie de studie van Hanno Hardt (1979) *Social Theories of the Press: Early German & American Perspectives*. Weber schreef ooit in een brief aan zijn vrouw (in Engelse vertaling): 'I have nothing against joining a newspaper or a publishing company instead of playing professor' (Hardt 1979:163).

mische publicaties treden, of naar het werk van Goldthorpe (2004) die erop wijst dat nieuwe sociale fenomenen en problemen vaak als eerste worden waargenomen door meer beschrijvende beleidsstudies die *buiten* de universiteit worden geëntameerd. En overigens gaat het niet alleen om beschrijvende beleidsstudies, lees bijvoorbeeld het zeer invloedrijke Coleman-rapport uit 1966 over ongelijkheid in het Amerikaanse onderwijs of denk aan het werk van het *Bureau of Applied Social Research* van Lazarsfeld aan Columbia University in New York (Lazarsfeld 1993).

Het is een snelle greep van namen uit de boekenkast. De ironie is dat veel van dit werk van grote sociologen – of het nu gaat om hun essayistische, journalistieke stukken of hun ‘toegepaste’ werk – momenteel niet of nauwelijks zou worden ‘meegeteld’ in kwaliteitsbeoordelingen. Hetzelfde kan gezegd worden over de veelheid van publicaties van kennisinstututen van buiten de academie (denk aan SCP, WRR, WODC en Onderwijsraad). Bijna al dat werk is ook nog eens in de eigen landstaal geschreven (Duits, Engels, Frans, Nederlands) en handelt over eigentijdse sociale en morele vraagstukken. Het laat zien dat de sociologie naast een waarheidzoekende functie (sciëntistische of professionele oriëntatie), ook een interpreterende en adviserende functie heeft voor de eigen samenleving die vooral in de andere wetenschappelijke oriëntaties en typen sociologie tot uiting komt (Engbersen 2005).² Een verschraling van de biodiversiteit binnen de sociologie draagt bij aan een afnemende maatschappelijke betekenis van de sociologie, en is tevens nadelig voor het beroepsbeeld en het beroepsperspectief van huidige sociologiestudenten.

Veranderingen van binnen en van buiten

Uit het bovenstaande blijkt dat ik het advies van de NSV om te streven naar een meer evenwichtige kwaliteitsbeoordelingen onderschrijf. Een betere balans in de huidige wetenschapsproductie en de beoordeling daarvan, doet meer recht aan de publicatietraditie van de sociologie en aan de veelheid van publieken die zij kan bedienen. De vraag is hoe dit te realiseren. Het is jammer dat het advies daarover weinig zegt. Sterker nog, daarin is het NSV-advies nogal naïef. De NSV vraagt haar leden om beoordelingssystemen in eigen kring en in de eigen faculteit ter discussie te stellen, maar formuleert geen effectieve strategie om veranderingen af te dwingen. Om aanpassingen in kwaliteitsbeoordeling tot stand te brengen zijn drie veranderingen noodzakelijk in het wetenschappelijk veld. Die veranderingen hebben betrekking op (1) de onderlinge verhoudingen tussen afdelingen in de Nederlandse sociologie; (2) de verhouding tussen sociologie en andere sociale wetenschappen; en (3) ontwikkelingen buiten de sociale wetenschappen.

2 Zie ook de overzichtstudie *Sociology in America: A History*, geredigeerd door Craig Calhoun (2007). Uit die studie kan worden opgemaakt dat de Amerikaanse sociologie zich vooral vanaf de negentiende eeuw heeft ontwikkeld door een engagement met maatschappelijke vraagstukken als groeiende ongelijkheid, criminaliteit, immigratie en urbanisering. Ook wordt vastgesteld dat zowel ‘professionele’ als ‘publieke’ visies op sociologiebeoefening floreren, en dat zij in mindere mate in een spanningsrelatie tot elkaar staan dan in het verleden het geval is.

Binnen de Nederlandse sociologieafdelingen

Een eerste vraag is in hoeverre de diagnose van de NSV door alle afdelingen en collega's wordt gedeeld. Mijn veronderstelling is dat dit *niet* het geval is. Er is in Nederland een zeer bloeiende internationaal georiënteerde, professionele sociologiebeoefening ontstaan. Niet iedereen zal een sterke verbreding van wetenschappelijke kwaliteitsindicatoren ondersteunen. Daarbij komt dat voorstanders van een meer 'publiek' gerichte sociologie niet altijd gelukkig zijn in hun formuleringen. Zo is Burawoy voorstander van een publieke sociologie waarbij sociologen een dialoog aangaan met concrete, zichtbare publieken uit de *civil society* en waarbij kennis de resultante is van een 'consensus between sociologists and their publics' (Burawoy 2005: 16, cursief toegevoegd). Dat leidt tot een onaanvaardbare politisering van wetenschap (Engbersen 2009: 233-248). Ook moet worden opgepast om te afhankelijk te worden van allerhande – futiel – derde geldstroomonderzoek in eigen land of in Europees verband.

Een mogelijke oplossing is dat kwaliteitsbeoordeling minder een *individuele* beoordeling wordt, zoals nu het geval is, maar veel nadrukkelijker een beoordeling is van een onderzoeksgroep die onderling taken kan verdelen. Niet iedereen kan een publieke socioloog zijn en niet iedereen is in de wieg gelegd voor baanbrekend fundamenteel onderzoek. Daarnaast kan ook aan *arbeidsdeling* worden gedacht op het niveau van sociologieafdelingen waarbij de ene afdeling een sterker professioneel profiel heeft en de ander een sterker maatschappelijk profiel. Dat laatste vereist echter wel erkenning van en respect voor elkaars wetenschappelijke profielen. Hierin kan de NVS een rol vervullen.

Binnen de faculteiten Sociale Wetenschappen

De positie van de sociologie binnen de faculteiten Sociale Wetenschappen en binnen NWO is in de afgelopen decennia verzwakt (zie Verkenningcommissie Sociologie 2006). Psychologie is de dominante afdeling geworden en binnen de psychologie zijn de cognitieve neurowetenschappen steeds belangrijker geworden. De publicatiecultuur van de psychologie is in toenemende mate aan sociologen opgelegd. In mijn eigen faculteit zijn er binnen de afdeling Psychologie *kwantitatieve* richtlijnen om UHD dan wel hoogleraar te worden: voor een UHD-positie geldt een minimum van 25 SSCI-artikelen, voor een hoogleraarpositie moeten het er minimaal 40 zijn. Ook zijn bibliometrische citatieanalyses steeds belangrijker geworden. Belangrijk daarin is het Leidse *Centre for Science & Technology Studies* (CWTS), dat door veel Nederlandse universiteiten wordt ingehuurd voor allerlei kwaliteitsbeoordelingen. Veel van de CWTS-analyses zijn gebaseerd op het databestand van de firma Thompson ISI. Wie mee wil doen met de facultaire en universitaire strijd om de schaarse onderzoeksmiddelen kan zich niet aan deze realiteiten onttrekken. In mijn eigen faculteit heeft de afdeling Psychologie – ondersteund door uitkomsten van bibliometrische analyses – voor het tweede achtereenvolgende jaar een miljoen extra aan onderzoeksgeld gekregen van het College van Bestuur voor excellent onderzoek. De andere afdelingen (Bestuurskunde, Pedagogiek en Sociologie) ontvingen deze middelen niet.

Vandaar dat er binnen de afdeling Sociologie van de Erasmus Universiteit een beleid wordt gevoerd om het publiceren in SSCI-tijdschriften te stimuleren. Socio-

logen zullen echter – vanwege verschillen in de manieren van dataverzameling – nooit de aantallen publicaties realiseren van de psychologie. Het beste wat de sociologie kan overkomen is wanneer een discipline als de psychologie de eigen kwaliteitsbeoordeling ter discussie gaat stellen. Dat geldt ook voor de economische wetenschappen. Het recent verschenen rapport van NWO-MAGW over verschillen in publicatieculturen biedt een steun in de rug voor een andere kwaliteitsbeoordeling. Het is van belang dat de NSV een strategie ontwikkelt – in samenspraak met andere disciplines en NWO en de KNAW – om te komen tot een meer evenwichtige kwaliteitsbeoordeling.

Buiten de faculteiten Sociale Wetenschappen

De belangrijkste voorwaarde om te komen tot een evenwichtige beoordelingscultuur zal van de machtigste partijen moeten komen. En die zijn buiten de faculteiten Sociale Wetenschappen gesitueerd. Het is interessant om te zien dat het thema van valorisatie op mijn eigen universiteit nu serieus wordt genomen onder invloed van ideeënontwikkeling binnen het Erasmus Medisch Centrum (EMC) over 'social valorization value chains'. Daarvoor kreeg de afdeling Sociologie nimmer de handen op elkaar voor het thema van maatschappelijke impact. Dankzij het EMC is er nu aandacht voor het leggen van verbindingen tussen (1) fundamenteel onderzoek, (2) initiële kennisoverdracht en onderwijs, (3) kenniswerkplaatsen (samenwerking universiteit met publieke en private partijen), (4) economische valorisatie: contractonderzoek en -onderwijs, en (5) maatschappelijke valorisatie. Ook het Europese programma 'Horizon 2020' legt zeer sterk de nadruk op samenwerking en kennisproductie met buiten-academische partijen ('transdisciplinariteit'). Deze ontwikkelingen ondersteunen de visie van het NSV-rapport, zoals een oriëntatie op praktische kennis en het werken aan verbindinglijnen met maatschappelijke partners. Ze kunnen leiden tot een diverse publicatiecultuur en ze rechtvaardigen daarom een evenwichtige kwaliteitsbeoordeling.

Ik ben voorstander van een sociologie die meer in balans is. Dat is een sociologie die recht doet aan haar rijke publicatiecultuur en die meerdere publieken wil bedienen. Zelf probeer ik daar vorm aan te geven door het maken van een onderzoeksagenda die zich richt op het onderzoeken van sociale vraagstukken die niet alleen intern-wetenschappelijk van belang zijn, maar die ook door een veelheid van maatschappelijke publieken van belang worden geacht. Daarnaast probeer ik een open communicatie te onderhouden met buiten-academische actoren (dus ook beleidsonderzoek doen en bijdragen leveren aan het publieke debat). Als onderzoeksdirecteur bij de afdeling Sociologie maak ik mij sterk voor een dergelijke brede publicatiestrategie, eerder als voorzitter van de Verkenningcommissie Sociologie en als lid van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad (SWR) en de KNAW.³ Niettemin heb ik in nauwe samenwerking met mijn voorganger Dick Houtman in Rotterdam een beleid in gang gezet gericht op een versterking van internationale,

3 De SWR heeft aan de wieg gestaan van de volgende KNAW-adviezen: *Nederlands tenzij...: Tweetaligheid in de geestes- en de gedrags- en maatschappijwetenschappen* (KNAW 2003) en *Judging research on its merits: An advisory report by the Council for the Humanities and the Social Sciences Council* (KNAW 2005).

professionele publicaties. Niet alleen uit overwegingen van lijfsbehoud, maar ook omdat het goed is voor de ontwikkeling van het vakgebied. Het is van belang dat Nederlandse sociologen zich staande weten te houden in het internationale krachtenveld. Wie dit krachtenveld nu overziet, kan niet anders dan constateren dat (jonge) Nederlandse sociologen het uitstekend doen. Dat biedt ruimte om de eendimensionale publicatiecultuur die nu dreigt te ontstaan – inclusief de eenzijdige kwaliteitsbeoordeling – kritisch te doordenken.

Geraadpleegde literatuur

- Bourdieu, P. et al. (1999) *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- Burawoy, M. (2005) 2004 Presidential Address: For Public Sociology. *American Sociological Review*, 70(1): 4-28.
- Calhoun, C. (red.) (2007) *Sociology in America: A History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Engbersen, G. (2005) Een eeuwige jeugd: Constanten en vernieuwingen binnen de Nederlandse sociologie. *Sociologie*, 1(1): 90-105.
- Engbersen, G. (2009) *Fatale remedies: Over de onbedoelde gevolgen van beleid en kennis*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Erikson, K. (red.) (1997) *Sociological Visions*. Boston: Lanham, Rowman & Littlefield.
- Goldthorpe, J.H. (2004) Sociology as Social Science and Cameral Sociology: Some Further Thoughts. *European Sociological Review*, 20(2): 97-105.
- Hardt, H. (1979) *Social Theories of the Press: Early German & American Perspectives*. Beverly Hills: Sage.
- KNAW (2003) *Nederlands tenzij...: Tweekaligheid in de geestes- en de gedrags- en maatschappijwetenschappen*. Amsterdam: KNAW.
- KNAW (2005) *Judging research on its merits: An advisory report by the Council for the Humanities and the Social Sciences Council*. Amsterdam: KNAW.
- Lazarsfeld, P.F. (1993) *On Social Research and its Language*. Edited and with an introduction by Raymon Boudon. Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, R.K. (1989) Unanticipated Consequences and Kindred Sociological Ideas: A Personal Gloss. In: C. Mongardni en S. Tabboni (red.), *L'Opera Di Robert K. Merton e la sociologia contemporanea*. Genua: Edizioni Culturali Internazionali Genova, 307-329.
- Merton, R.K. (2004) Afterword Autobiographical Reflections. In: R.K. Merton en E. Barber, *The Travels and Adventures of Serendipidity*. Princeton: Princeton University Press, 230-301.
- Nisbet, R. (1976) *Sociology as an Art Form*. Oxford: Oxford University Press.
- Smelser, N.J. (1997) *Problematics of Sociology. The Georg Simmel Lectures 1995*. Berkeley: University of California Press.
- Verkeningscommissie Sociologie (2006) *Samenleven en samenwerken. Een toekomst voor de Nederlandse sociologie*. Amsterdam: KNAW.